

Cruciadele, Ungaria și valorile de colonizare din sudul Transilvaniei

Maria-Emilia CRÎNGACI ȚIPLIC

Keywords: Transylvania, Ungaria, Middle Age, Crusade, Transylvanien, Saxons.

Zusammenfassung

Die Kreuzzüge, Ungarn und die Ansiedlungswellen aus Südsiebenbürgen

Heutzutage wird angenommen, daß die Kreuzzüge, die den Hunger, die Seuchen und die soziale Unzufriedenheit als Grundlage hatten, den auslösenden Faktor der Ansiedlungen in Südosteuropa darstellten. Während der Kreuzzüge wurde das Königreich Ungarn besser bekannt und von den Kreuzfahrern als ein Land mit zahlreichen Verlockungen und unbegrenzten Möglichkeiten entdeckt.

Leider bleibt weiterhin unbekannt, in welchem Maße die deutschen Siedler, die von König Geisa II. für die Ansiedlung in Ungarn / Zips / Siebenbürgen gerufen wurden, für die Reise ins Königreich Ungarn von der positiven Propaganda beeinflusst wurden, die die Kreuzfahrer infolge der Durchfahrt Ungarns nach ihrer Heimkehr dem Arpadenreich gamacht hatten. Jedenfalls stellte der Kontakt mit den Kreuzfahrerkontingenten für die Arpadenkönige, die versucht hatten eine positive Kampagne zu machen – siehe in diesem Sinne die Nachrichten, die sie als ein Land aller Möglichkeiten und im vollen Entwicklungsschwung erwähnen – eine gute Gelegenheit dar, um eine erfolgreiche Ansiedlung in die Wege zu leiten.

Das bisher Dargestellte hebt nochmals vor, daß die Mobilität der Kreuzzüge auch im Falle von Siebenbürgen ein Anregungsfaktor in der Auslösung der Einwanderungen darstellte, weil die Koinzidenz zwischen dem Augenblick der Durchführung jedes Kreuzzuges und jenem der Ansiedlungswellen, die infolgen der „Reisen nach Jerusalem“ stattgefunden hatten, zu groß wäre.

Wenn in den ersten beiden Kreuzzügen das Arpadenreich eher passiv teilgenommen hatte, schritt es bei dem dritten Kreuzzug (1189-1192) zu einer aktiven Etappe über, obwohl seine Unterstützung bescheiden war. Ob der dritte Kreuzzug eine neue Einwanderungswelle verursacht hatte, kann schwer beantwortet werden, weil, wie bekannt, das Hauptmerkmal dieses Kreuzzugs die bescheidene Teilnahme der Bevölkerung war, was eher der blühenden Wirtschaftslage im Herkunftsland zuzuschreiben war. Der Höhepunkt der Teilnahme Ungarns am Kreuzzug fand zwischen 1213-1218 statt. In dieser Zeit beschloß König Andreas II. endlich, die von seinem Vater geerbte Pflicht zu erfüllen und nahm an den Vorbereitungen für den fünften Kreuzzug statt. Nicht zufällig verlieh der Arpadenkönig in diesem Kontext – aufgrund von Gegenseitigkeit – finanzielle Unterstützung den 1211 im Burzenland angesiedelten Deutschen Rittern. Die Ansiedlung des Deutschen Ritterordens im Burzenland war letztlich eine Folge der Verwicklung der Arpadenkönige und selbstverständlich des Papsttums in den Kreuzzügen; letzteres war an

der kirchlich-administrativen und geistlichen Eroberung im östlichen Teil Europas interessiert.

Die Zeit der Ansiedlungen unter den Arpaden war folglich eng mit der Geschichte der ersten Kreuzzüge verbunden. Die Arpadenkönige wußten, wie sie ohne eine direkte Teilnahme, aber mit der Zusage und Unterstützung des Papsttums, das an der Offensive des Katholizismus in Richtung Osten interessiert war, von der Zuströmung der Wallfahrer, die Ungarn auf dem Wege nach Jerusalem durchquerten, profitieren sollten; so hatte von den Kreuzzügen letztlich das Königreich den größten Gewinn. Die Kreuzzüge stellten für das Königreich der Arpaden die Gelegenheit dar, seine Integration in die Gemeinschaft der lateinischen christlichen Nationen zu legitimieren.

La sfârșitul secolului al XI-lea apar primele impulsuri ale cruciadelor, ce marchează începutul expansionismului european. Mulți factori, printre care influența crescândă a papalității, omogenitatea culturală tot mai însemnată a creștinătății latine și caracterul internațional al mișcării cruciadelor, pot fi folosiți pentru explicarea difuziunii remarcabile a entuziasmului ce a însoțit cruciadele¹. Astăzi se consideră că mișcarea cruciadelor, desfășurată pe un fundal de foamete, epidemii și nemulțumiri sociale, constituie factorul declanșator al colonizării spre sud-estul Europei².

În timpul „călătoriilor spre Ierusalim”³, regatul ungar a devenit și mai cunoscut, fiind descoperit de cruciați ca o țară cu multe ispite și cu posibilități nelimitate⁴. Episcopul Otto von Freising, bine cunoscutul cronicar german al Evului Mediu, participant la a doua cruciadă (1147-1149) vorbește despre Ungaria ca de „raiul lui Dumnezeu”⁵.

În timpul primei cruciade (1095/1096-1099), Ungaria arpadiană a participat mai mult pasiv, fiind folosită ca regiune de tranzit și de aprovizionare⁶. Atât cruciada sărăcimii condusă de Petre Pustnicul din Amiens, ce a reușit să adune după o serie de predici peste 15.000 de oameni din nord-estul Franței, Lorena, Flandra și Germania renană, cât și cruciada cavalerilor prin expediția lui Godefroy de Bouillon către Constantinopol au trecut prin Ungaria arpadiană urmând cursul Dunării. Însă datorită acțiunilor de pradă și de vandalism efectuate de cruciada sărăcimii, armata regală arpadiană i-a dispersat și distrus, iar în momentul venirii armatei cavaleriești, în toamna anului 1096, având experiența cu cruciada sărăcimii, regele Coloman Cărturarul (1095-1116) cere garanții din partea cruciaților pentru perioada tranzitării trupelor pe teritoriul regatului; comandantul suprem Godefroy de Bouillon, nedispunând de valori materiale însemnate, hotărăște ca la curtea regelui Ungariei să rămână ostatic fratele său, ducele Balduin, regele de mai târziu al Ierusalimului, cu întreaga sa suită, bineînțeles bucurându-se de un tratament adecvat rangului lor. În această perioadă de ședere la curtea regală, nobilii flamanzi, valoni sau lotharingieni au fost impresionați

¹ Sweeney 1981, p. 467.

² Zimmerann 1995, p. 30-31; Richtscheid 2004, p. 1-14.

³ Termenul de „cruciadă” este folosit destul de târziu în documentele latine, cuvântul efectiv a apărut abia după anul 1250; înainte de această dată se spunea „se clătorește spre Ierusalim” sau se făcea „un pelerniaj la Sf. Cruce” (Mayer 1972, p. 9-40).

⁴ Zimmerann 1995, p. 30.

⁵ Zimmermann 1996a, p. 88-89.

⁶ Sweeney 1981, p. 468.

de ospitalitatea regelui, stabilind legături de prietenie cu omologii maghiari și, probabil, chiar mai mult au depus jurăminte de fidelitate sau de omagii vasalice, după cum era obiceiul vremii.¹ Astfel se vor fi creat premisele așezării în Transilvania², mai întâi a unor cavaleri înzestrați de regalitate cu feude în schimbul cărora ei erau datori cu organizarea apărării teritoriului în fața incursiunilor pecenege³ și cumane. În acest context istoric, cum bine a intuit pentru prima dată K. K. Klein⁴, castelanul de Logne, *Anselm de Braz*, aflat printre participanții la cruciada întâi și în suita lui Balduin, după întoarcerea lui acasă din cruciadă, s-a gândit să emigreze. Astfel, în 1103, la patru ani după terminarea cruciadei, Anselm de Braz, „*liber de liberis genitus*“, zălogea în acel an feudul Braz abației imperiale Stablo din pădurea Ardennes (Belgia, lângă Malmédy) pe suma de 12½ mărci de argint, pentru că vroia să emigreze împreună cu fiii spre Ungaria. Anselm de Braz își ia toate măsurile de precauție în cazul unui eșec, și include în document ca la o eventuală reîntorcere a sa din Ungaria, el să poată reprimi acest feud în schimbul restituirii cantității de argint menționate.⁵

Cea de-a doua cruciadă (1147-1149), al cărei ideolog a fost Bernard de Clairvaux, a fost puternic susținută și popularizată de congregația cu caracter militar a ordinului benedictin (bernardini) și de bogății călugări cistercieni. În cruciadă au fost atrași oameni din toate categoriile sociale, inclusiv capetele încoronate ale Europei, printre care regele Franței, Ludovic VII și împăratul Germaniei, Konrad al III-lea⁶. Împăratul Konrad al III-lea, împreună cu nepotul său Frederic de Hohenstaufen (viitorul împărat) și mulți alți nobili, în fruntea unei armate puternice de cca 50.000 de luptători, pornise la drum în mai 1147, alegând drumul pe uscat⁷; alături de ei prin Ungaria au trecut și o parte din cruciații armatei regelui Ludovic VII⁸. Cu ocazia trecerii armatei cruciaților germani conduși de Konrad al III-lea prin Ungaria în vara anului 1147 se stabilesc contacte între împăratul german și regele Geza al II-lea, deși relațiile germano-maghiare erau încordate⁹. Chiar dacă documentele nu raportează în mod clar evenimentul, sigur s-a ajuns la o întâlnire între cele două personaje, împăratul Konrad al III-lea și regele Geza al II-lea, așa cum lasă să se întrevadă spusele istoriografului Wilhelm von Tyros, contemporan evenimentelor din Țara Sfântă, care știa că germanii au fost „*honorifice tractati*“ în Ungaria de către regele arpadian. După cum am amintit și anterior, cronicarul german Otto von Freising, participant la a doua cruciadă, vorbea despre Ungaria ca de „*tamquam paradysus Dei*“. Dar Konrad al III-lea nu numai că ar fi cerut de la unguri alimente, ci și plata în bani, un fel de taxă pentru cruciadă, în plus chiar l-ar fi șantajat pe regele arpadian,

¹ Căzan 1990, p. 57-61; Pinter 2004, p. 119-120.

² Opinii generale și teorii despre rolul cruciadelor în colonizarea germană din Transilvania vezi și Klusch 1987, p. 89-96; Popa 1989, p. 111-116.

³ Pinter 2004, p. 121.

⁴ Klein 1966, p. 33; Klein 1971, p. 164 sqq.

⁵ Wattenbach 1854, p. 81-87; Klein 1966, p. 30-34; Klein 1971, p. 160-167; Năgler 1992, p. 74-76; Pinter 2004, p. 120-122.

⁶ Căzan 1990, p. 74-77.

⁷ Zimmermann 1996a, p. 89.

⁸ Zimmermann 1996b, p. 39.

⁹ Detalii cu privire la relațiile încordate dintre regalitatea arpadiană și Imperiul romano-german de dinaintea celei de-a doua cruciade v. Zimmermann 1996a, p. 93-99.

pentru că în alaiul său se afla și un pretendent la tronul Ungariei, exilatul Boris. Aceste fapte neplăcute reies și din relatările lui Otto von Freising, care admiră măreția domnului, că așa o țară frumoasă a fost dată nu oamenilor, ci monștrilor umani („*tam delectabilem terram... ne dicam hominibus, sed talibus hominum monstribus*“)¹. Se pare că, dincolo de aspectele negative înregistrate, reflecția lui Otto von Freising despre Ungaria ca o țară a tuturor posibilităților s-ar fi răspândit după cruciadă / în timpul cruciadei în Germania, poate chiar până în zona Aachenului, de unde a plecat Hezelo din Merksteim în 1148 spre Ungaria, după ce și-a vândut proprietatea sa de la Merksteim mănăstirii Klosterrath². H. Zimmermann consideră că este puțin probabil ca acest Hezelo să fi făcut parte din armata lui Konrad al III-lea, întrucât Hezelo nu ar fi avut când să-și îndeplinească jurământul de cruciat între 1147, când a pornit cu împăratul Konrad al III-lea spre Constantinopol, și 1148, anul plecării sale spre Ungaria³. Însă studiile recente au arătat că este posibil ca Hezelo să fi ajuns cu armata lui Konrad al III-lea doar până în Ungaria și de acolo să se fi întors acasă împreună cu Gevehard din Trevenstorph – localitate situată la numai 1 km de Merksteim –, de unde, după ce și-a vândut proprietățile mănăstirii, a plecat definitiv în Ungaria; cel puțin în cazul lui Gevehard întoarcerea cu mult înainte de finalizarea cruciadei este explicită, din motive de sănătate, acest fapt determinând și hotărârea lui Hezelo de a renunța la cruciadă⁴, încălcându-și astfel jurământul de cruciat.

Hezelo este considerat de istoriografia săsească ca fiind primul „sas“ menționat nominal, care, conform diplomei lui Andrei II (1224), ar fi făcut parte dintre „oaspeții“ occidentali chemați de Geza II să se așeze în viitoarea provincie a Sibiului; însă nu se poate constata dacă Hezelo s-a așezat în Transilvania sau în Ungaria propriu-zisă, unde soseau în același interval de timp elemente germane.⁵

Din păcate, în continuare, rămâne o necunoscută în ce măsură ceilalți coloniști germani, ce au fost chemați de regele Geza II pentru a se așeza în Ungaria / Zips / Transilvania, au plecat spre regatul ungar ca urmare a trecerii cruciaților prin Ungaria, ce după întoarcerea lor acasă au făcut o propagandă pozitivă regatului arpadian. În orice caz, contactul cu contingentele cruciaților a fost o bună ocazie pentru regalitatea arpadiană, ce a încercat să-și facă o campanie pozitivă – în acest sens vezi știrile care o menționează ca o țară a tuturor posibilităților și într-un plin avânt de dezvoltare – pentru a iniția o colonizare reușită. Nu întâmplător Geza II (1141-1162) fondează la Esztergom prima mănăstire a cruciaților consacrată lui Ștefan cel Sfânt și atrage ordinele cavaleresti cu scopul de a realiza o organizare militară superioară, care în final a contribuit la conturarea și dezvoltarea unei armate regale bine încheiate⁶, fapt susținut și de relatările cronicarului bizantin Kinnamos, care a întrezărit în 1153 saxoni în armata regelui arpadian⁷. Probabil că amintita mănăstire a jucat și rolul unei tabere de tranzit și organizator în recepționarea cruciaților-coloniști, ce implica o

¹ Zimmermann 1996a, p. 89.

² MGH. S, XVI, p. 720.

³ Zimmermann 1995, p. 32.

⁴ Richtscheid 2004, p. 12.

⁵ Năgler 1992, p. 77.

⁶ Kozák 1982, p. 72.

⁷ Moravcsik 1984, p. 99.

informare asupra privilegiilor de care vor beneficia și o instruire asupra rolului pe care aveau să-l îndeplinească în Transilvania.

Cele prezentate până acum vin să susțină încă o dată că mobilitatea cruciadelor a fost factorul catalizator în declanșarea imigrărilor și în cazul Transilvaniei, întrucât coincidența ar fi prea mare între momentul desfășurării fiecărei cruciade și cel al desfășurării valurilor de colonizări, care au urmat ca efect al „călătoriilor spre Ierusalim“. După cum o să vedem mai jos și cruciada a III-a este posibil să fi generat o pseudocolonizare.

Dacă în primele două cruciade regatul arpadian a participat mai mult pasiv, în cea de-a treia cruciadă (1189-1192) a trecut la o etapă activă, cu toate că sprijinul acordat a fost unul modest. Din nou Ungaria a fost folosită ca teritoriu de tranzit de către trupele germane conduse de împăratul Frederic Barbarossa. Însă de data aceasta, conform spuselor lui Arnold de Lübeck, regele Bela al III-lea (1172-1196) a trimis 2000 de oameni pentru a acompania expediția germană în locurile sfinte¹. Ca răspuns la cererea lui Barbarossa, făcută la insistențele reginei Margareta, Bela l-a eliberat pe fratele său mai tânăr, ducele Geza, după 15 ani de captivitate și i-a oferit conducerea forțelor cruciate ungare. Când Barbarossa a plecat din Ungaria, i-a dat lui Bela flota cu care să-și transporte oamenii și bunurile de-a lungul Dunării; în schimb regele i-a dat împăratului căruțe încărcate cu faină, o căruță mai deosebită trasă de doi boi și patru cămile ce cărau bunuri prețioase, estimate la 5000 de mărci. Când armata imperială a ajuns la Niș, la sfârșitul lui iunie 1189, Barbarossa și-a organizat forțele în patru divizii, dintre care una era compusă în întregime din unguri și boemieni, avansând înspre sud prin teritoriul bizantin; între timp s-au deteriorat și relațiile dintre împăratul bizantin Isaac II Angelos și Frederic Barbarossa. După asedierea orașului Philippolis de către armata germană, Barbarossa țintea asedierea Constantinopolului. Aceste acțiuni l-au alarmat pe regele ungar, care rămânea fidel alianței făcute cu ginerele său Isaac, astfel că Bela îi trimite o scrisoare la Philippolos, ce îl anunța pe Barbarossa, că retrage întregul contingent ungar din armata cruciată. Episcopul de Győr și șase conți împreună cu oamenii lor s-au întors acasă la 29 noiembrie 1189. Un moment crucial în atitudinea Ungariei față de cruciade, premergând perioada de directă participare în expedițiile din locurile Sfinte, a reprezentat-o canonizarea regelui Ladislau I, în 1192, care a devenit după moartea sa survenită în anul 1095, subiectul unei generalizate venerații. În *Legenda maior*, ce se referă la tradițiile din partea timpurie a secolului al XII-lea, dar datează din perioada canonizării sale, fostul rege Ladislaus I este reprezentat ca regele-luptător creștin ideal. Ceea ce uimește este faptul că *Legenda* afirmă că Ladislau a jurat să călătorească la Ierusalim, fiind ales ca lider și comandant militar („ducem ac preceptorem preficere“) de către liderii francilor, lorrainer-ilor și germanilor participanți la prima cruciadă; un război cu cei din Boemia și apoi o boală fatală l-ar fi împiedicat pe Ladislau să preia această comandă. Însă nu ne putem baza pe această parte din *Legenda*, întrucât nu se bazează pe un fundament istoric. Semnificația ei este că această „fabricare“ reflectă credința spre sfârșitul secolului al XII-lea, potrivit căreia regele soldat trebuie să fi fost un cruciat.²

¹ MGH. S, XXI, p. 171-172.

² Sweeney 1981, p. 471-473.

Este posibil ca întemeierea prepoziturii de la Sibiu de către regele Bela al III-lea să se fi desfășurat în cadrul evenimentelor de dinaintea sau din timpul celei de-a treia cruciade, iar în acest context ne punem întrebarea dacă una dintre cauzele creării ei s-a datorat și pentru a atrage un nou val de imigrări, având în vedere diferendul dintre episcopul Transilvaniei și prepozitul de Sibiu izbucnit cândva între 1192-1196, referitor la flandrezii care ar fi trebuit să beneficieze de drepturile acordate prepoziturii: cei dintâi (*priores*), ceilalți (*alii*) sau toți (*omnes*) flandrenzii, ce locuiau sau urmau să locuiască în interiorul / în afara teritoriului acordat lor¹. Tot din acest document reiese, pe lângă distingerea etapelor de colonizare din secolul al XII-lea, că prepozitura a fost creată doar pentru coloniștii așezați în așa-numitul „desertum“ de pe pământul regesc oferit lor de Geza II, iar flandrenzii care s-au așezat în afara *desertum*-ului ar fi trebuit să intre în subordinea episcopului, de altfel acesta fiind și motivul care a constituit cauza disputei dintre episcop și prepozit.

Dacă cruciada a III-a a provocat un nou val de imigrări este greu de spus, întrucât, după cum se știe caracteristica principală a acestei cruciade a fost participarea puțin numerică a populației, ce s-a datorat mai degrabă unei situații economice prospere a locurilor de origine². Iar apoi, datorită faptului că regele arpadian Ladislau I a fost sanctificat (1192), acest gest a fost pentru Bela al III-lea ca un factor moral de presiune, ce a generat dorința de a-l concura și a-l ajunge pe predecesorul său. Această intenție, precum și dezamăgirea generală privind eșecul cruciadei a III-a în a recucerii Ierusalimul au fost, fără îndoială, factori avuți în vedere de rege în decizia sa de a depune jurământul de cruciat, ce l-a realizat nu cu mult timp înainte de a muri³. Bela știa foarte bine că prin jurământul prestat va beneficia mai mult decât de o protecție din partea papei⁴. Dorința lui Bela al III-lea de a participa la cruciadă a fost curmată de moartea sa în 1196, însă a lăsat prin testament succesorilor săi obligația de a participa la cruciadă. Succesorul lui Bela al III-lea, regele Emeric a fost determinat de factori interni și externi, în special cu o puternică implicare a papei Inocentiu al III-lea, să promită în 1200 că va conduce o cruciadă, dar războiul civil iscat între el și fratele său mai tânăr, ducele Andrei, apoi cucerirea portului Zara de către venețieni etc., au dus la neparticiparea, în final, a Ungariei la a patra cruciadă (1199-1204)⁵. Punctul culminant al implicării Ungariei în cruciade s-a produs între 1213-1218. În această perioadă, regele Andrei al II-lea a decis în cele din urmă să îndeplinească obligațiile pe care le moștenise de la tatăl său, luând parte la pregătirile pentru a cincea cruciadă – trecuseră 22 de ani de la promisiunea inițială a lui Bela al III-lea din

¹ Ub. I, nr. 2; DIR. C, veacul XI, XII și XIII, vol. I, nr. 19; editorul EO I propune ca datare a documentului perioada între 20 decembrie 1191- 24 aprilie 1196 (EO I, nr. 22).

² Richtscheid 2004, p. 12-13.

³ Sweeney 1981, p. 474-475.

⁴ Cu privire la depunerea jurământului de către un cruciat, în urma căruia avea dreptul la protecția Bisericii v. Turcuș 2001, p. 199 sqq. cu bibliografia.

⁵ Contingentele cruciadei a patra, care au numărat o participare importantă din zona Rinului și Moselei, nu au mai ales ca traseu drumul de uscat care trecea prin Ungaria, însă au atins această țară. Un număr de pelerini, nemulțumiți de cucerirea orașului Zara, au părăsit armata continuându-și drumul direct spre Palestina ori s-au întors acasă, optând pentru drumul prin Ungaria; cei din urmă au fost primiți foarte bine de regele Ungariei, cel care avea să suporte pierderea Zarei; în urma unei situații politice complexe, o parte dintre participanții care au refuzat să mai participe la cruciada a patra s-au stabilit în regatul ungar, în apropiere de Zara (R. Richtscheid 2004, p. 13).

1195 și plecarea propriu-zisă a lui Andrei al II-lea, în 1217¹. Nu întâmplător, în acest context, regele arpadian a acordat, pe bază de reciprocitate, ajutor financiar ordinului cavalerilor teutoni așezați în Țara Bârsei în anul 1211. Aducerea ordinului teuton în Țara Bârsei este, în final, o urmare a implicării regalității arpadiene în cruciade și normal a papalității, foarte interesată în cucerirea ecleziastico-administrativă și spirituală spre estul Europei. În acest sens, Ș. Papacostea a definit foarte bine politica de cucerire a regilor arpadieni: expansionismul regatului ungar s-a îmbrăcat acum din ce în ce mai mult în haina cruciadei².

În concluzie epoca colonizărilor arpadiene se leagă strâns de istoria primelor cruciade. Regii arpadieni, fără a avea o participare directă – cu acordul și sprijinul papalității interesată în ofensiva catolicismului spre răsărit – au știut să profite la maxim de aflulul de pelerini ce le străbăteau țara spre Ierusalim, devenind, în final, regatul care a avut câștigul cel mai mare de pe urma cruciadelor. Cruciadele au constituit pentru regatul arpadian ocazia de a-și legitima integrarea în comunitatea națiunilor creștine latine.

Concomitent cu desfășurarea cruciadelor se pot observa etapele de colonizare cu oaspeți veniți din Occident în Transilvania și din punct de vedere arheologic. Astfel, dacă în contextul cruciadei întâi a avut loc prima colonizare cu cavaleri din zona Rinului Inferior (un spațiu ce cuprinde provinciile istorice Lotharingia Inferioară, o parte din Țările de Jos, Brabantul, Flandra și Renania) care primesc feude importante pe cursul mijlociu al Mureșului, mai exact în zona Orăștiei și zona Albei-Iulia (v. cazul rotondei de la Orăștie atribuite lui Anselm de Braz³), cea de-a doua etapă, inițiată și organizată de Geza II cu ocazia celei de-a doua cruciade, a fost caracterizată de o colonizare amplă cu elemente din diferite categorii sociale (cavaleri, preoți, țărani, meșteșugari, negustori, etc.), cărora regele arpadian le-a pus special la dispoziție un teritoriu mai larg, ce este numit în primele documente *desertum* (v. descoperirile de necropole cu *morminte cu nișă pentru cap* de la Feldioara, Orăștie, Mediaș, Moșna, Sibiu, Sighișoara, Alba-Iulia, Cricău, Sebeș-Alba⁴). În stadiul actual al cercetărilor, rolul următoarelor două cruciade în declanșarea unor noi valuri de colonizări în Transilvania nu se distinge, însă o oarecare influență se pare că au avut-o în înființarea prepoziturii Sibiului, ca *ecclesia Theutonicorum Ultrasilvanorum*, și în aducerea ordinului cavalerilor teutoni.

În ceea ce privește originea coloniștilor sași din sudul Transilvaniei ei au emigrat din diferite spații ale Imperiului german, dintre emigranți făcând parte atât neamuri ne-germane cât și germane, precum flamanzi, franconi, valoni, flandrenzi, teutoni, saxoni⁵.

¹ Richtscheid 2004, p. 476-478.

² Analize detaliate despre rolul jucat de Ordinul Teutonic așezat în Țara Bârsei în contextul mai larg al cruciadei a IV-a v. Papacostea 1993, p. 25-36; Zimmermann 2000; Ș. Turcuș 2001, p. 205-233.

³ Pinter 2003, p. 263-286.

⁴ Vezi detalii în Crîngaci Țiplic 2004-2007 cu bibliografia.

⁵ În baza studierii graiurilor săsești, filologii au încercat să stabilească locul de origine și în ce măsură prezența flamanzilor, franconilor, valonilor, flandrenzilor, teutonilor, saxonilor corespund realității etnice (Wolff 1878-1881; Orend 1926, p. 229-327; Kisch 1929, p. 33-328; Klein 1963, *passim*). Îndelungatele cercetări întreprinse în scopul de a determina locul de emigrare al coloniștilor au dus la recunoașterea faptului că o comparație cu situația lingvistică actuală din Germania propriu-zisă și din

BIBLIOGRAFIE/BIBLIOGRAPHY

- Căzan 1990 Fl. Căzan, *Cruciadele. Momente de confluență între două civilizații și culturi*, București, 1990.
- Crîngaci Țiplic 2004-2007 M. E. Crîngaci Țiplic, *Rit și ritual funerar la sașii din sudul Transilvaniei în secolele XII-XIII*, în *Acta Musei Napocensis*, nr. 41-44, II, 2004-2007, p. 45-64.
- DIR. C, veacul XI, XII și XIII EO I *Documente privind istoria României, C, Transilvania, veacul XI, XII și XIII*, vol. I, 1951.
Erdélyi Okmánytár. I. (1023-1300). Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez, ed. Zs. Jakó, Budapest, 1997.
- Haldenwang 2009 S. Haldenwang, *Zur Buntscheckigkeit des Siebenbürgisch-Sächsischen Wortschatzes*, în *Sașii și conștienii lor ardeleni. Die Sachsen und ihre Nachbarn in Siebenbürgen. Studia in Honorem Dr. Th. Năgler*, ed. I. M. Țiplic, K. Gündisch, Alba-Iulia, 2009, p. 307-316.
- Kisch 1929 G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, in *Archiv*, 45, 1929, p. 33-328.
- Kisch 1929 G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, in *Archiv*, 45, 1929, p. 33-328.
- Klein 1963 K. K. Klein, *Siebenbürgisch – sächsische Sprachforschung im Wandel der Zeit in Transsylvanica. Gesammelte Abhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Siedlungsforschung der Deutschen in Siebenbürgen*, (Südostdeutschen Historischen Kommission 12), München, 1963, p. 1-139.
- Klein 1966 K. K. Klein, *Luxemburg und Siebenbürgen* (Siebenbürgisches Archiv 5), Köln-Graz, 1966.
- Klein 1971 K. Klein, *Anselm de Braz und Hetzelo von Merkstejn: die ersten Siebenbürger Sachsen* în Idem, *Saxonica Septemcastrensis*, Marburg, 1971, p. 160-167.
- Klusch 1987 H. Klusch, *Zur Siedlungsfrage der Siebenbürger Sachsen*, în *Forschungen*, 30, 2, 1987, p. 89-96.
- Kozák 1982 K. Kozák, *Constructions dans la Hongrie des XIIe-XVe siècles des ordres de chevalerie et d'hospitaliers et leur influence*, în: *AAASH*, 34, 1982.
- Mayer 1972 H. E. Mayer, *The Crusades*, Oxford, 1972.
- MGH. S, XVI *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum tomus, XVI*, ed. G. H. Pertz, Hannover, 1859.

regiunile estice ale colonizării poate aduce numai rezultate parțiale sau condiționat valabile, aceste dialecte fiind supuse ele însele unor modificări importante (Năgler 1992, p. 174 sqq. cu bibliografia; Haldenwang 2009, p. 307-316).

- MGH. S, XXI *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum tomus, XXI*, ed. I. M. Lappenberg, Hannover.
- Moravcsik 1984 G. Moravcsik, *Fontes Byzantini Historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descendentium*, Budapest, 1984.
- Nägler 1992 Th. Nägler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1992 (apariția în limba germană Idem, *Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen*, Bukarest, 1979).
- Orend 1926 M. Orend, *Zur Heimatfrage der Siebenbürger Sachsen. Vergleichung der siebenbürgisch-deutschen Ortsnamen mit denen des übrigen Deutschen Sprachgebiets*, in *Archiv*, 43, 1926, p. 229-327.
- Papacostea 1993 Ș. Papacostea, *Români în secolul al XIII-lea. Între cruciată și imperiul mongol*, București, 1993.
- Pinter 2003 Z. K. Pinter, *Rotonda de la Orăștie, în: In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în context european*, Cluj-Napoca, 2003, p. 263-286.
- Pinter 2004 Z. K. Pinter, *Originea și așezarea populației saxone în Transilvania, în 2000 de ani de relații intereuropene Orient-Occident. Studiu de caz: România-Olanda*, București, 2004, p. 117-126.
- Popa 1989 N. Popa *Kreuzzüge als Quelle einer Ansiedlung in Siebenbürgen*, în *Forschungen*, 32, 1, 1989, p. 111-116.
- Richtscheid 2004 R. Richtscheid, *Motive zur Auswanderung ins Arpadenreich nach lotharingischen Quellen*, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 27, 1, 2004, p. 1-14.
- Sweeney 1981 J. R. Sweeney, *Hungary in the Crusades (1169-1218)*, în *The International History Review*, 3, 1981, p. 467-481.
- Turcuș 2001 Ș. Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001.
- Ub. I *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, Hermannstadt-Bukarest, Bd. I, 1892 (ed. Fr. Zimmermann, C. Werner).
- Wattenbach 1854 W. Wattenbach, *Ein Streifzug durch den Ardenerwald*, în *Archiv*, vol 1, n. f., 1853, p. 81-87.
- Wolff 1878-1881 J. WOLFF, *Die deutschen Ortsnamen in Siebenbürgen*, in *Programm des evangelischen Untergymnasiums in Mühlbach*, 1878-1881.
- Zimmermann 1995 H. Zimmermann, *Ungarn, ein typisches Gastland*, în *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Land an der Donau*, hrsg. G. Schödl, [1995], p. 22-34.
- Zimmermann 1996a H. Zimmermann, *Die deutsch-ungarischen Beziehungen in der Mitte des 12. Jhs. und die Berufung der Siebenbürger Sachsen*, în Idem, *Siebenbürgen und seine*

- Hospites Theutonici. Vorträge und Forschungen zur südostdeutschen Geschichte*, (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens 20), Köln-Weimar-Wien, 1996, p. 83-101.
- Zimmermann 1996b H. Zimmermann, *Gewalt in der deutschen Ostsiedlung?*, în Idem, *Siebenbürgen und seine Hospites Theutonici. Vorträge und Forschungen zur südostdeutschen Geschichte*, (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens 20), Köln-Weimar-Wien, 1996, p. 36-47.
- Zimmermann 2000 H. Zimmermann, *Der Deutsche Orden im Burzenland. Eine diplomatische Untersuchung*, Weimar, Wien, 2000.